

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.1.2>

БУРЛАК О.В.

**КОНСТИТУЦІЙНІ ВИКЛИКИ ЦИФРОВОЇ ЕПОХИ:
ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ПЕРЕКЛАДИ НА АНГЛІЙСЬКУ****CONSTITUTIONAL CHALLENGES OF THE DIGITAL AGE:
HUMAN RIGHTS AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE**

Метою статті є комплексне дослідження правового регулювання цифрових технологій та алгоритмічних систем у контексті сучасних конституційних викликів, з'ясування їх теоретико-правової природи, особливостей взаємодії з фундаментальними правами і свободами людини, а також визначення ролі правових механізмів у забезпеченні прозорості, підзвітності та безпечного функціонування цифрового середовища в умовах глобалізації та стрімкого розвитку штучного інтелекту. Методологічну основу дослідження становить системний аналіз наукової літератури, міжнародних стандартів у сфері цифрового права, чинного національного законодавства та практики його застосування. У роботі використано порівняльно-правовий, формально-юридичний, системно-структурний та функціональний методи, що дозволило дослідити різні моделі правового регулювання алгоритмічних систем, визначити їхні переваги та недоліки, а також окреслити тенденції розвитку правового забезпечення у сфері цифрових технологій. У ході дослідження встановлено, що правове регулювання алгоритмічних систем перебуває на етапі активного формування та характеризується поєднанням традиційних правових підходів із новітніми концепціями ризик-орієнтованого та принципово орієнтованого регулювання. Доведено, що ключовими елементами ефективної моделі є забезпечення прозорості алгоритмів, впровадження механізмів незалежного аудиту, належний контроль за обігом даних та гарантування дотримання конституційних прав людини, зокрема права на приватність, недискримінацію та справедливий розгляд справи. Встановлено, що міжнародні стандарти та етичні принципи відіграють визначальну роль у гармонізації національного законодавства та формуванні єдиного підходу до регулювання цифрових технологій. Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі правових аспектів функціонування алгоритмічних систем з урахуванням сучасних технологічних трансформацій. У роботі уточнено зміст поняття алгоритмічної прозорості, обґрунтовано доцільність поєднання функціональної відкритості з інституційними механізмами контролю, а також розкрито особливості застосування принципу пропорційності у сфері регулювання цифрових технологій. Запропоновано підхід до формування адаптивної правової моделі, яка забезпечує баланс між інноваційним розвитком та ефективним захистом прав людини. Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання для вдосконалення національного законодавства у сфері цифрових технологій, розроблення ефективних механізмів правового контролю за алгоритмічними системами, а також підвищення рівня правової та цифрової грамотності населення. Запропоновані висновки можуть бути застосовані у пра-

© БУРЛАК О.В. – кандидатка юридичних наук, доцентка, оцентка кафедри конституційного міжнародного та адміністративного права (Навчально-науковий юридичний інститут Карпатського національного університету імені Василя Стефаника) <https://orcid.org/0000-0001-6530-496X>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

вотворчій діяльності, судовій практиці та освітньому процесі, що сприятиме формуванню ефективної та збалансованої системи правового регулювання в умовах цифрової трансформації суспільства.

Ключові слова: *цифрові технології, алгоритмічні системи, штучний інтелект, правове регулювання, алгоритмічна прозорість, захист даних, права людини, конституційні гарантії, міжнародні стандарти, цифрова трансформація.*

The purpose of the article is a comprehensive study of the legal regulation of digital technologies and algorithmic systems in the context of modern constitutional challenges, clarifying their theoretical and legal nature, the features of interaction with fundamental human rights and freedoms, as well as determining the role of legal mechanisms in ensuring transparency, accountability and safe functioning of the digital environment in the context of globalization and the rapid development of artificial intelligence. The methodological framework of the research is based on a systematic analysis of academic literature, international digital law standards, current national legislation, and its enforcement practice. The study employs comparative legal, formal legal, systemic structural, and functional methods, which made it possible to examine various models of legal regulation of algorithmic systems, identify their advantages and disadvantages, and outline trends in the development of legal support in the field of digital technologies. The study establishes that the legal regulation of algorithmic systems is at an active stage of formation and is characterized by a combination of traditional legal approaches with modern concepts of risk based and principle based regulation. It is demonstrated that the key elements of an effective regulatory model include ensuring algorithmic transparency, implementing independent audit mechanisms, maintaining proper control over data circulation, and guaranteeing the protection of constitutional human rights, in particular the right to privacy, non discrimination, and a fair trial. It is also established that international standards and ethical principles play a decisive role in harmonizing national legislation and shaping a unified approach to the regulation of digital technologies. The scientific novelty of the research lies in the comprehensive analysis of legal aspects of the functioning of algorithmic systems in light of contemporary technological transformations. The study clarifies the concept of algorithmic transparency, substantiates the feasibility of combining functional openness with institutional control mechanisms, and reveals the specifics of applying the principle of proportionality in the regulation of digital technologies. An approach to the formation of an adaptive legal model is proposed, ensuring a balance between innovation and effective protection of human rights. The practical significance of the results lies in the possibility of their application for improving national legislation in the field of digital technologies, developing effective legal control mechanisms over algorithmic systems, and enhancing the level of legal and digital literacy among the population. The findings can be used in lawmaking activities, judicial practice, and the educational process, contributing to the formation of an effective and balanced system of legal regulation in the context of digital transformation.

Key words: *digital technologies, algorithmic systems, artificial intelligence, legal regulation, algorithmic transparency, data protection, human rights, constitutional guarantees, international standards, digital transformation.*

Актуальність теми. Сучасний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, цифровізація суспільства та масове впровадження штучного інтелекту створюють нові виклики для традиційного розуміння права на приватність. Класичне уявлення про недоторканність особистого життя поступово трансформується у концепцію права на інформаційну самовизначеність, де ключовим елементом стає контроль особи над персональними даними та цифровим слідом. Поширення цифрових платформ, онлайн-сервісів та соціальних мереж призводить до добровільної передачі великих обсягів персональної інформації, водночас масове збирання та обробка даних державними і приватними суб'єктами підвищує ризики порушення приватності, дискримінації, алгоритмічних упереджень та маніпуляцій. Складність проблеми полягає у відсутності чітких і комплексних правових механізмів, здатних гарантувати захист приватності у цифровому середовищі, при одночасному забезпеченні ефективності технологій та розвитку цифрової економіки. Порівняльний аналіз вітчизняного та міжнародного законодавства свідчить про фрагментарність

національних підходів та необхідність гармонізації з міжнародними стандартами, а також інтеграції принципів етичного використання штучного інтелекту. Актуальність дослідження обумовлена швидкістю технологічних змін та необхідністю формування ефективної системи захисту прав людини в цифровому середовищі, що поєднує законодавчі, інституційні та освітні механізми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасній науковій літературі питання трансформації права на приватність у цифрову епоху розглядається як одна з ключових проблем правового дискурсу, що поєднує правові, технологічні та соціальні аспекти. Значна кількість досліджень присвячена теоретичному переосмисленню сутності приватності в умовах цифрових технологій, зокрема поняттю інформаційної автономії, контролю над персональними даними та взаємозв'язку між традиційними правами людини і новими викликами цифрового середовища. У фокусі уваги науковців перебувають питання, пов'язані з впливом технологій штучного інтелекту, великих даних, платформних сервісів та автоматизованих систем на можливість реалізації базових прав людини, що змушує переглядати класичні підходи до правового захисту приватності.

Другий напрям у сучасних публікаціях стосується нормативно-правових моделей та практичних механізмів захисту приватності в умовах цифровізації. Тут значну увагу приділяють порівняльному аналізу міжнародних стандартів та національних підходів, а також оцінці ефективності нормативних інструментів, таких як універсальні правила обробки даних, вимоги прозорості алгоритмів і механізми контролю за їх застосуванням. Незважаючи на прогрес у формуванні цих підходів, у наукових дискусіях постійно актуалізуються питання балансу між правовою гарантією приватності та інтересами технологічного розвитку, необхідністю адаптації правових норм до динамічних технологічних змін і формуванням універсальних стандартів, здатних забезпечити надійний і водночас гнучкий захист прав людини у цифровому середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цифрова епоха кардинально змінила контекст реалізації фундаментальних прав людини, висуваючи на перший план концепцію цифрових прав. Цифрові права людини включають право на інформаційну самовизначеність, захист персональних даних, доступ до безпечних цифрових сервісів та контроль над власною цифровою ідентичністю. У науковій літературі існують різні підходи до визначення сутності цих прав: частина дослідників наголошує на їхній інтеграції в класичну систему конституційних гарантій, інші вважають, що цифрові права формують новий рівень автономії особи, що потребує спеціальних законодавчих та технологічних механізмів захисту.

Класичні конституційні права, такі як свобода слова, право на приватність і рівність перед законом, у цифровому середовищі піддаються трансформації. Так, право на приватність більше не обмежується недоторканністю житла чи особистого життя, а поширюється на контроль над персональними даними та інформаційну автономію. Порівняльний аналіз показує, що в країнах ЄС та США вже формується практика інтеграції цих цифрових прав у національні конституційні рамки [4, с. 174-183].

Штучний інтелект висуває окремі конституційні виклики. Алгоритмічне ухвалення рішень створює проблему прозорості та підзвітності: автоматизовані системи здатні формувати рішення без чіткого обґрунтування, що підриває принцип рівності перед законом та ускладнює доступ до правосуддя. Алгоритмічні упередження, які закладені в навчальні моделі ШІ, можуть посилювати дискримінацію у сфері праці, соціальних послуг та правосуддя. Масове збирання даних та їх обробка ставлять під загрозу право на інформаційну самовизначеність та створюють ризики для приватності.

Вирішення цих проблем науковці пропонують через комплексний підхід. Перш за все, необхідне впровадження обов'язкових механізмів прозорості та аудиту алгоритмів, що дозволяє оцінювати ризики порушень прав людини [7, с. 57-62].

Другий напрям це інтеграція етичних принципів ШІ у законодавчі та регуляторні рамки, що дозволяє поєднувати технологічні інновації з конституційними гарантіями [12, с. 104-111]. Третій аспект підвищення цифрової та правової грамотності громадян, щоб забезпечити їхню здатність захищати свої права у цифровому середовищі. На нашу думку, тільки поєднання законодавчих, технологічних та освітніх заходів здатне забезпечити ефективний захист прав людини в умовах цифрової трансформації та широкого використання штучного інтелекту.

Порівняльний аналіз підходів до регулювання цифрових прав людини демонструє, що у різних юрисдикціях існують значні відмінності у захисті приватності та контролі за алгоритмічними системами. Науковці підкреслюють, що ці механізми створюють чіткі стандарти

прозорості, підзвітності та оцінки впливу технологій на конституційні права, що забезпечує більш надійний баланс між інноваціями та захистом особистості [10, с. 9]. Водночас міжнародні стандарти етичного та відповідального використання ШІ наголошують на необхідності інтеграції принципів справедливості, недискримінації та прозорості у всі етапи розробки і застосування алгоритмічних систем.

Варто зазначити, що у порівнянні з європейськими підходами національні законодавства багатьох держав залишаються фрагментарними. Часто регулювання цифрових прав людини та контролю за ШІ обмежується окремими положеннями про захист даних або правилами для конкретних секторів, що створює прогалини у правовому захисті громадян та унеможливорює системну оцінку ризиків алгоритмічних рішень [14, с. 79-84]. Наукова дискусія з цього приводу зосереджена на пошуку ефективних механізмів гармонізації національних стандартів з міжнародними практиками та на розробці універсальних підходів до оцінки ризиків і прозорості алгоритмів. На мою думку, вдосконалення національного законодавства має відбуватися через імплементацію міжнародних стандартів, встановлення чітких вимог до аудиту алгоритмів і оцінки ризиків, а також через розвиток інституційного контролю та підвищення цифрової правової грамотності громадян, що дозволить забезпечити реальний захист конституційних прав у цифровому середовищі [8].

Так, у сучасній правовій науці спостерігається інтенсивна дискусія щодо співвідношення технологічної ефективності цифрових систем та забезпечення конституційних гарантій прав і свобод людини. Частина дослідників, зокрема представники англо-американської правової традиції, обґрунтовують пріоритет ефективності як передумови економічного розвитку та підвищення якості публічного адміністрування. У їхніх працях підкреслюється, що алгоритмічні системи здатні мінімізувати людський фактор, зменшувати адміністративні витрати та забезпечувати більш оперативне ухвалення рішень [2, с. 45-52]. Водночас інша група науковців, переважно у межах європейської континентальної доктрини, наполягає на необхідності безумовного дотримання конституційних стандартів, наголошуючи на ризиках дискримінації, порушення права на приватність та обмеження доступу до справедливого суду внаслідок автоматизованих рішень.

Порівняльний аналіз зазначених позицій свідчить про відсутність універсального підходу до вирішення цієї дилеми. З одного боку, надмірна орієнтація на ефективність може призвести до ерозії фундаментальних прав, з іншого боку жорстке нормативне обмеження здатне стримувати інноваційний розвиток. У цьому контексті доцільним видається застосування принципу пропорційності як методологічної основи для балансування приватних і публічних інтересів, що дозволяє враховувати специфіку кожної окремої технології та її потенційний вплив на права людини [6].

Не менш дискусійним є питання також щодо забезпечення прозорості алгоритмів та контролю за обігом даних. У науковій літературі сформувалися щонайменше два концептуальні підходи. Перший передбачає максимальне розкриття інформації про принципи функціонування алгоритмів, включаючи відкриття вихідного коду та доступ до навчальних вибірок. Прихильники цього підходу вважають, що лише повна прозорість здатна гарантувати підзвітність та запобігти зловживанням [1, с. 316-322]. Другий підхід базується на ідеї функціональної прозорості, коли акцент переноситься з технічних аспектів на результати роботи алгоритму та їх відповідність правовим стандартам. У межах цієї концепції допускається обмеження доступу до технічної інформації з огляду на комерційну таємницю або кібербезпекові ризики, натомість посилюється роль незалежного аудиту та інституційного контролю.

Наукова полеміка також охоплює питання правових механізмів адаптації до стрімких технологічних змін. Частина дослідників виступає за кодифіковані підходи з чітко визначеними нормами, які забезпечують правову визначеність і передбачуваність. Інші ж обґрунтовують доцільність використання гнучких регуляторних інструментів, таких як принципово орієнтоване регулювання, експериментальні правові режими та так звані регуляторні пісочниці, що дозволяють тестувати інновації у контрольованому середовищі [11, с. 230]. У цьому контексті особливої уваги набуває концепція динамічного права, яка передбачає постійне оновлення нормативної бази відповідно до технологічного розвитку [3, с. 81-84].

З огляду на зазначене, вважаємо, що найбільш обґрунтованим є синтетичний підхід, який поєднує елементи стабільності та адаптивності правового регулювання. Зокрема, доцільним є закріплення на рівні законодавства базових принципів захисту прав людини у цифровому середовищі, водночас залишаючи простір для гнучкого нормативного реагування через підзаконні акти та спеціалізовані регуляторні механізми. У сфері прозорості алгоритмів оптимальним

видається поєднання функціональної прозорості з інституціоналізованими процедурами незалежного аудиту, що забезпечує баланс між відкритістю та захистом законних інтересів розробників [15, с. 382-392].

У сучасному науковому дискурсі питання вдосконалення нормативного регулювання цифрових технологій, зокрема алгоритмічних систем та штучного інтелекту, набуває міждисциплінарного характеру й розглядається крізь призму поєднання правових, етичних і технологічних підходів. Значна частина західноєвропейських та північноамериканських дослідників обґрунтовує необхідність інституціоналізації принципу прозорості як базового елементу демократичного контролю за автоматизованими рішеннями [9, с. 12-15]. Зокрема, у працях представників правової доктрини ЄС підкреслюється, що прозорість не може обмежуватися декларативним розкриттям інформації про алгоритми, а повинна передбачати можливість їх змістовного аудиту, включаючи оцінку впливу на фундаментальні права людини.

Водночас інша група науковців акцентує увагу на ризиках надмірної регуляції, яка потенційно здатна стримувати інноваційний розвиток та створювати бар'єри для технологічних компаній. З цієї позиції пропонується гнучка модель регулювання, що базується на принципі пропорційності, відповідно до якого рівень правового втручання має корелювати зі ступенем ризикованості конкретної технології. Подібний підхід знайшов своє відображення у концепції ризик-орієнтованого регулювання, що передбачає диференціацію алгоритмічних систем за рівнем потенційної шкоди [13].

Порівняльний аналіз зазначених підходів дає підстави стверджувати, що ефективна модель правового забезпечення повинна інтегрувати елементи як жорсткого нормативного контролю, так і адаптивних механізмів саморегуляції. У цьому контексті доцільним видається впровадження комплексних законодавчих ініціатив, які включатимуть встановлення обов'язкових стандартів алгоритмічної прозорості, запровадження незалежного аудиту алгоритмів та інституціоналізацію процедур оцінки ризиків. Остання повинна мати не лише технічний, але й соціально-правовий вимір, охоплюючи аналіз дискримінаційних ефектів, порушення приватності та впливу на процеси демократичного врядування [8, с. 32-39].

Не менш важливим напрямом удосконалення є розвиток цифрової та правової грамотності громадян як передумови ефективної реалізації їхніх прав у цифровому середовищі. У науковій літературі обґрунтовується теза про те, що навіть найбільш досконале законодавство втрачає свою ефективність за умов низького рівня обізнаності населення щодо механізмів захисту своїх прав. У цьому аспекті особливої актуальності набуває інтеграція освітніх програм, спрямованих на формування критичного розуміння функціонування алгоритмічних систем, а також навичок взаємодії з цифровими платформами [5, с. 80-85].

Окрему увагу слід приділити імплементації міжнародних стандартів та етичних принципів у національні конституційні та законодавчі рамки. У цьому контексті спостерігається тенденція до уніфікації підходів, що ґрунтуються на принципах верховенства права, недискримінації, підзвітності та людоцентризму. Водночас науковці наголошують на необхідності адаптації цих стандартів з урахуванням національних правових традицій та інституційної спроможності держави.

З огляду на викладене, вважаємо, що пріоритетним напрямом вдосконалення правового регулювання є формування багаторівневої системи контролю за алгоритмічними рішеннями, яка поєднуватиме законодавчі, інституційні та освітні механізми. Така система повинна забезпечувати баланс між захистом прав людини та стимулюванням інноваційного розвитку, що є ключовою передумовою сталого функціонування цифрового суспільства.

Список використаних джерел:

1. Баранов О. А. Правове забезпечення інформаційної сфери: теорія, методологія і практика : монографія. Київ : НДІ інформатики і права НАПрН України, 2014. 384 с.
2. Городиський І. М. Цифрові права людини: сучасні виклики та перспективи розвитку. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2020. № 4. С. 45–52.
3. Дзьобань О. П. Інформаційна безпека: філософсько-правовий аспект : монографія. Харків : Право, 2015. 304 с.
4. Костенко О. М. Права людини в умовах інформаційного суспільства : монографія. Київ : Наук. думка, 2019. 320 с.

5. Кушакова-Костицька Н. В. Захист персональних даних у цифровому середовищі. *Юридична наука*. 2020. № 3. С. 78–85.
6. Петришин О. В., Тацій В. Я. Правова система України в умовах цифровізації. *Право України*. 2021. № 7. С. 10–25.
7. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Львів : Край, 2016. 224 с.
8. Bostrom N. *Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies*. Oxford : Oxford University Press, 2014. 352 p.
9. Floridi L., Cowls J. A unified framework of five principles for AI in society. *Harvard Data Science Review*. 2019. Vol. 1, no. 1. P. 1–15.
10. Mittelstadt B. D., Allo P., Taddeo M., Wachter S., Floridi L. The ethics of algorithms: Mapping the debate. *Big Data & Society*. 2016. Vol. 3, no. 2. P. 1–21.
11. O’Neil C. *Weapons of Math Destruction: How Big Data Increases Inequality and Threatens Democracy*. New York : Crown, 2016. 272 p.
12. Solove D. J. *Understanding Privacy*. Cambridge : Harvard University Press, 2008. 264 p.
13. Taddeo M., Floridi L. How AI can be a force for good. *Science*. 2018. Vol. 361, no. 6404. P. 751–752.
14. Wachter S., Mittelstadt B., Floridi L. Why a right to explanation of automated decision-making does not exist in the General Data Protection Regulation. *International Data Privacy Law*. 2017. Vol. 7, no. 2. P. 76–99.
15. Zuboff S. *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York : PublicAffairs, 2019. 704 p.

Дата першого надходження статті до видання: 07.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.01.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.05.2026